

**Звукът на Абсолюта:
свещената сричка ом в индийската философия**

Деян Пенчев

Институт по философия и социология при Българската академия на науките

**The Sound of the Absolute:
the Sacred Syllable Om in Indian Philosophy**

Deyan Penchev

Institute of Philosophy and Sociology at the Bulgarian Academy of Sciences

deyan.penchev@ips.bas.bg

Резюме: В статията се изследва философското значение на свещената сричка Ом (Аум) в индийската мисловна традиция, като се акцентира върху Упанишадите, Бхагавад Гита и съчиненията на Шанкара, Свами Вивекананда и Свами Шивананда. Специално внимание е отделено на Мандукя упанишад, Прашина упанишад и Чхандгоя упанишад, в които Ом се идентифицира с Брахман, абсолютното съзнание. В Бхагавад Гита Ом се отъждествява с Кришна и се дават насоки за правилната употреба на съзнанието и ролята на Ом като средство за постигане на освобождение. Тримата индийски класически и модерни философи дискутират метафизичните измерения на Ом, като я интегрират в практическия опит. Чрез този смислов синтез се заключава, че в индийската философия Ом представлява изначален принцип на реализацията на единството между индивидуалния дух (Атман) и абсолютната реалност (Брахман).

Ключови думи: Ом, Аум, свещена сричка, Брахман, Атман, Абсолют, Упанишади, Бхагавад Гита, Шанкара, Свами Вивекананда, Свами Шивананда.

Abstract. This article explores the philosophical significance of the sacred syllable Om (Aum) in Indian thought tradition, with a focus on the Upanishads, the Bhagavad Gita, and the works of Shankara, Swami Vivekananda, and Swami Sivananda. Special attention is given to the Mandukya, Prashna, and Chandogya Upanishads, where Om is identified with Brahman, the Absolute Consciousness. In the Bhagavad Gita, Om is identified with Krishna, providing guidance on the proper use of consciousness and the role of Om as a means of achieving liberation (moksha). These three classical and modern Indian philosophers discuss the metaphysical dimensions of Om, integrating it into practical experience. Through this semantic synthesis, the article concludes that in Indian philosophy, Om represents a primordial principle for realizing the unity between the individual soul (Atman) and the ultimate reality (Brahman).

Keywords: Om, Aum, sacred syllable, Brahman, Atman, Absolute, Upanishads, Bhagavad Gita, Shankara, Swami Vivekananda, Swami Sivananda.

Свещената сричка Ом (Аум) заема фундаментално място в индийската философска традиция, обединявайки в себе си функциите на звук, символ и метафизичен принцип. Нейната многопластова природа е обект на изследване още в най-ранните Упанишади (IX–VIII век пр.н.е.), в които Ом се дефинира като изначална вибрация, символизираща и експлицираща същността на Абсолюта (Брахман). Понятието се превръща в обект на задълбочена философска интерпретация както в класическата поема *Бхагавад Гита*, така и в съчиненията на класическите и модерни индийски мислители.

В индийската философска традиция Ом се разглежда като философско-религиозен феномен, наситен с богато смислово съдържание. Ом е съчетание от слово (*мантра*), звук (*шабда*) и графичен символ, като по този начин експлицира различни аспекти на битието и съзнанието. Свещената сричка служи и като основен елемент в медитативните и ритуални визуални изображения *янтра* и *мандала*, в които изпълнява ролята на средство за концентрация и съзерцание на Брахман.

Ом е познат още под наименованието *пранава*, означаващо „първичен“, „изначален“. С *пранава* се обозначава първичният космичен звук, чрез който се изразява символично Брахман. Медитативната практика върху него като обект на съзерцание е известна като *пранава йога*. В различни текстове и ритуални употреби свещената сричка се среща още и под наименованията *омкара* и *удгитха*.

В настоящото изследване ще анализираме философските концепции за Ом в основни текстове на индийската философска традиция, сред които *Мандукя упанишад*, *Прашна упанишад* и *Чхандогя упанишад*, на които ще отделим специално внимание. Анализът ще бъде допълнен с разглеждане на интерпретациите на Ом в *Бхагавад Гита*, както и в трудовете на класическия индийски философ Шанкара (VIII–IX в.), и в тези на модерните философи Свами Вивекананда (1863–1902) и Свами Шивананда (1887–1963). По този начин нашето изследване цели да допринесе за по-цялостното осмисляне и разбиране и философското значение на свещената сричка в индийската мисловна традиция от древността до наши дни.

Ом в Упанишадите

Ом е едно от основните понятия в Упанишадите, като те са първоизточникът и основата за философското познание на свещената сричка. Сред главните Упанишади, в които се разглежда значението на Ом, са *Мандукя*, *Прашна*, *Чхандогя*, *Майтраяна*, *Екакишара* и други. В много от тях Ом е представено като взаимосвързано с Брахман и Атман (*Мундака упанишад* 2.2.4) и дори като тъждествено с тях (*Мандукя упанишад* 2, 8; *Катха упанишад* 1.2.16; *Прашна упанишад* 5.2, и др.).

В много от древните индийски религиозни и духовни традиции ритуалите, молитвите и песнопенията започват с произнасянето на Ом (вж. *Упанишади* 2018: 173). Целта на тази практика е да се направи връзка с Божественото, да се повиши концентрацията и чистотата на ума. Една от най-древните и свещени индийски мантри Гаятри също започва с Ом.

Често пъти обредите на индийците започват и завършват с т.нар. *шанти мантра*, мантрата на мира, която включва сричката Ом. Повечето от Упанишадите също започват и завършват с Ом. В някои от тях, като *Брихадараняка* и *Иша упанишад*, началната мантра е по-дълга и изразява философската идея за безкрайността на Брахман. Ритуалите обикновено завършват с формулата *Om. Shanti, shanti, shanti* (Ом. Мир, мир, мир). *Shanti* (*шанти*) означава „мир“, а в по-дълбок, вътрешен смисъл – покой, омиротворение, успокоение. Това е състояние на спокойна осъзнатост, тиха мъдрост, вътрешна тишина, духовна вяра и блажено усещане за единство с цялото.

Мандукя упанишад

Единствената от класическите Упанишади, посветена изцяло на свещения звук Ом, е *Мандукя упанишад*. Тя е и най-кратката от тях, като се състои само от дванадесет строфи. Въпреки краткия си обем, философската дълбочина на текста я е направила изключително значима за школата на Адвайта веданта. Тя е коментирана в самостоятелни съчинения от Гаудапада, Шанкарачаря, Свами Шивананда, Свами Чинмаянанда, Свами Кришнананда и др. Свами Шивананда (1887–1963) я определя за най-важната от всички Упанишади (Sivananda 2012: 27), Свами Чинмаянанда (1916–

1993) пише, че чрез нея Великите Риши ни помагат да анализираме живота в неговата цялост и да открием истината в него (Chinmayananda 1984: 14). Свами Кришнананда (1922–2001) твърди, че в нея са събрани цялата мъдрост и знание на Упанишадите (Krishnananda 1996: 15) [1].

В *Мандукя упанишад* се разглеждат две основни теми: свещената сричка Ом и четирите състояния на съзнанието (*авастха*), които са в пряка взаимовръзка с Ом. Упанишадата започва със следните думи:

„Ом – тази сричка е целият свят. Ето нейното обяснение. Миналото, настоящето и бъдещето – всичко това е Ом. И онова, което е отвъд трите времена, също е Ом“ [2].

Ом символизира времето, следователно сътвореното и преходното битие, но също и това, което е отвъд времето: свръхсъществуващото, вечното. Ом е израз на висшата диалектика на битието, способна да обясни различните онтологични нива на сътворението, като ги примирява и надгражда по един Хегелов начин. Ом представя едновременно време-пространствения континуум и неговите метафизични основания. Когато Упанишадата заявява: „Тази сричка е целият свят“, под *целият* се разбира цялата Вселената, битието (*sat*). *Мандукя упанишад* (2) продължава: „Всичко това е Брахман. Този Атман е Брахман“ [3], а в *Катха упанишад* (1.2.16) се твърди: „Тази сричка е Брахман“ (*Упанишади* 2018: 101). Следователно Ом се отъждествява с Брахман – най-висшето, първичното, върховното, съвършеното, единното и абсолютно Съществуване, което може да бъде изразено чрез безброй концепции и наименования и все пак да остане неизразимо, тъй като е отвъд границите на езика, звука и мисълта. Ом е неговият материален израз – същината на Брахман в звукова форма. Ако искаме да го назовем с една дума, трябва да използваме „Ом“. Ако искаме да го познаем, трябва да познаем Ом. Ако искаме да го осъществим, трябва да осъществим самия Ом. Тогава ще осъществим и единството на Атман и Брахман – върховната цел на Упанишадите, на *Бхагавад Гита* и на пранава йога в частност.

В *Мандукя упанишад* се развива темата за познанието на Ом и Брахман, като се въвежда една ключова концепция за индийската философия: съзнанието на човека има четири степени, четири състояния, четири стъпки, които трябва да бъдат преминати за да се достигне до тази цел. Това е една от основните философски, психологични и гносеологични концепции в Упанишадите – четворната природа на съзнанието (*авастха*). Тези четири състояния са: будно състояние (*джаграт*), спящо състояние на сън със сънища (*свапна*), дълбок сън без сънища (*сушупти*) и четвъртото – трансцендентното, абсолютното състояние (*турия*). Във фонетичната структура на Ом, представена като Аум, всяка от сричките съответства на едно от първите три състояния, които показват нивата на обикновеното човешко съзнание. Четвъртото състояние, *турия*, не е просто още едно състояние, а синтез и трансцендиране на останалите три. Затова понякога се говори за три състояния плюс още едно, което е условно наречено състояние. То представлява най-висшата, най-истинната и най-съвършената форма на съзнание и познание, която може да съществува и да се постигне от човека. *Турия* надхвърля дуалностите на субект и обект, сън и будност, знание и незнание. Пътят към *турия* е пътът към *самадхи* – състоянието на върховно съзнание и сливане с Брахман [4].

Състоянията на съзнанието, описани в *Мандукя упанишад*, се превръщат в основополагащи за много следващи философски и духовни учения, сред които Адвайта Веданта, Раджа йога, тибетският будизъм и други. Те са обект на тълкуване и интерпретация от множество мислители и философи от различни традиции и епохи.

Трите първи състояния често се асоциират с трите тела на човека: будното – с физическото тяло (*sthula sharira*), съновидението – с астралното тяло (*sukshma, linga*

sharira), а дълбокият сън – с каузалното, причинно тяло (*karana sharira*). Четвъртото състояние, *турия*, се отъждествява с вътрешния Аз (Атман), който е отвъд тези нива на проявление и е самата основа на съзнанието. Милена Братоева пише: „Четвъртият аспект на съзнанието, което всъщност е истинното и върховно състояние, стои извън и над познанието. Както е казано и в други Упанишади, човек разпознава това състояние, когато не познава, тоест не осъществява никакъв когнитивен акт. Турия или чатуртха е състояние, идентично на абсолютното спасение, мокша – крайната и върховна цел на човека в хиндуизма и другите религиозно-философски доктрини, възникнали в Индия“ (Братоева 2022: 362) [5].

Символизмът на Аум свързва всеки от неговите три звука с определено божество от ведическия пантеон: А – с Агни (бог на огъня), У – с Варуна (бог на водата) и М – с Марути (бог на въздуха). Тази триада се отъждествява още с трите основни проявления на Брахман – Брахма (създателя), Вишну (поддържащия) и Шива (разрушителя), както и с философските аспекти на Брахман: Вайшванара (вселенския човек), Хираниярбха (златното космическо яйце) и Ишвара (върховния Господ). В своята онтологична цялост Аум символизира Парабрахман – трансцендентното, всеобхващащо и абсолютно Съществуване.

Прашна упанишад

В *Прашна упанишад* също се предлагат тълкувания относно състоянията на съзнанието (в четвърта част), както и за значението на Ом (в пета част). Особено внимание се отделя на въпроса какви последствия има медитирането върху Ом, ако се практикува през целия живот, както и непосредствено преди смъртта. В стих 5.1 се поставя въпросът в кой от световите ще се озове медитацията след смъртта и как тази практика ще повлияе на неговото духовно развитие. Така се издига идеята, че медитацията върху Ом води до вътрешно просветление и определя нивото на съществуване в Отвъдното, т.е. в конкретен свят и онтологическа област, съответстваща на степента на индивидуалната духовна реализация и развитие.

По този начин – както тук, така и на други места в Упанишадите – се разглежда изключително важната тема за практическото приложение на Ом: рецитиране, вибрационното произнасяне, медитиране върху Ом и други аспекти на употребата му като мантра. Ом е централна мантра в различни форми на мантра йога и *джана* (повтаряне на мантра), като може да се произнася по разнообразни начини в зависимост от контекста и целта на практиката. Тя може да бъде изговаряна кратко или продължително на глас, шепнешком, с мърдане на устните без звук, или мълчаливо, чрез умствено повтаряне. Може също да бъде изпявана с различна интонация и ритъм. Практиката може да се извършва по различно време: през деня или нощта, ежедневно, само по празници, в определени месеци, веднъж годишно, през цялата година, или дори само веднъж в живота, но в най-необходимия и съществен момент. Начинът, по който се използва Ом, зависи от нивото на духовна зрялост и разбирането на практикуващия. Колкото по-дълбоко прониква той в сакралната същност на Ом, толкова по-дълбоко и свещено ще бъде неговото отношение към тази мантра.

Медитацията върху Ом може да се практикува както през целия живот, така и в момента на смъртта. Това е момент, който според индийските и тибетските учения има изключително значение за духовната съдба на човека. Смята се, че концентрацията върху Ом в този граничен преход води до дълбоки духовни и метафизични ползи, включително освобождение от ново раждане или по-висше следващо прераждане. В *Прашна упанишад* тази тема е само бегло засегната, но са посочени някои основни насоки [6]. По-задълбочено тя се разглежда в *Тибетската книга на мъртвите* (Бардо

Тъодол), както и в трактати от тибетската будистка традиция, които подробно описват процесите на съзнание в прехода между живота и смъртта.

В *Прашна упанишад* (пета част) се разглежда какво се случва с човека след смъртта, в зависимост от това дали е медитирал върху Ом по време на живота си. В текста се използва анализът на мантрата чрез нейните съставни части – А, У и М (АУМ), за да се опишат различни нива на духовно постижение и съответните им последствия след смъртта.

Ако човек е медитирал само върху първия звук на мантрата – А, той ще получи определени духовни ползи, но ще се върне към земното съществуване сравнително бързо (5.3). Това означава, че неговата духовна практика не е била достатъчно дълбока и не е имал достатъчно духовни сили, знания и просветление, за да си осигури по-продължителен престой в отвъдните светове и освобождение от цикъла на преражданията.

Ако медитацията е обхващала А и У, човекът ще достигне до т.нар. Лунен свят (*Чандралока*), по-висша, но все още преходна и кратковременна сфера на духовно съществуване. След известен престой там, той отново ще трябва да се върне на Земята чрез ново прераждане (5.4).

Единствено ако медитацията е била цялостна и насочена към всички три елемента – А, У и М (пълната форма на Аум), практикуващият ще достигне до сферата на Слънцето (*Сурялока*) и оттам ще се извиси до света на Брахман, наричан *Брахмалока* (5.5). Това се смята за най-висшата форма на реализация, която свидетелства за правилно проведена духовна практика, завършен вътрешен път и достигане до познанието на Абсолютното (*брахмаджняна*). Това състояние – да осъществиш Брахман – се смята за изключително рядко, висше и блажено. Историята познава малцина души, достигнали наистина до него. Затова в Бхагавад Гита (7.3) се казва: „Сред хиляди души може би само един се стреми към съвършенство; а дори сред тези, които се стремят и са го достигнали, вероятно само един Ме познава истински“ (Edgerton 1944: 73).

В *Прашна упанишад* се отбелязва, че медитацията върху отделните звукови елементи на Ом, ако човек се фокусира само върху техния частичен, изолиран смисъл, без познание на цялостното им единство в Ом (Аум), води до непълно разбиране и в крайна сметка до повторно прераждане, тоест към завръщане в *самсара* – непрестанния кръговрат на раждане, умиране и прераждане (5.6). Когато обаче се медитира върху трите звука като едно цяло (Аум) и се приложи това знание във всички области на живота си, тогава се постига вътрешно равновесие, устойчивост и невъзмутимост. Това е знак, че човек е познал Брахман, Върховната реалност. Така познанието на Ом не е просто интелектуално или ритуално, а трансформиращо и развиващо; то води до освобождение (*моक्षा*) и излизане от цикъла на *самсара* [7].

При медитиране върху отделните звукове на Ом също може да се достигне Брахман, но това ще бъде реализиране на Сагуна Брахман – Брахман с качества (*гуни*), по-нисшата природа и проявления аспект на Абсолютното, възприеман през призмата на формата, името и атрибутите, които има. При цялостното медитиране върху Ом (Аум), като единен звуков и метафизичен принцип, се достига до Ниргуна Брахман – безкачествения, трансцендентен Брахман, отвъд всички проявления и дуалности. Както се посочва в *Прашна упанишад* (5.2), и двата аспекта на Брахман могат да бъдат постигнати чрез различни форми на медитация върху Ом, но онтологичното и качественото ниво на тези постижения е различно. Тази ключова дистинкция между Сагуна и Ниргуна Брахман впоследствие е разработена систематично от Шанкарачаря в рамките на философията на Адвайта Веданта, в която най-висшата истина се

идентифицира с Ниргуна Брахман – абсолютно недуалното и неизказуемо върховно Съществуване.

Така се очертава ясно изразено йерархия в символиката на Ом, която обхваща не само нивата на познанието, състоянията на съзнанието и степените на световите, но също и съдържателната структура на самите Веди. Съгласно *Прашна упанишад* (5.3–5.5), трите звука в Ом (Аум) съответстват на различни части от ведическия корпус: звукът А се свързва с *Ригведа*, звуковете А и У – с *Яджурведа*, а пълната форма Аум – със *Самаведа*. Тази корелация символизира и подчертава централната роля на Ом като синтез на ведическата мъдрост [8].

Чхандогя упанишад

В *Чхандогя упанишад*, една от най-старите и философски значими Упанишади, в първия раздел се разглежда универсалността и онтологичната дълбочина на Ом. Тук свещената сричка е наречена *удгитха*, т.е. „песнопение“, „ритуален химн“. Още в първите три стиха на текста се развива философска градация, която води от физическия свят към свещената вибрация на Ом:

„Същността на всички същества е земята, същността на земята е водата, същността на водата са растенията, същността на растенията е човекът, същността на човека е речта, същността на речта е *Ригведа*, същността на *Ригведа* са химните [саман, *Самаведа*], същността на химните е *удгитха* [пеенето на Ом]“ (1.1.2) [9].

Тази йерархия показва как завършекът на всичко съществуващо е Ом и в същото време той е неговото начало. Ом е представен като най-висшата, върховната квинтесенция, последната същност, до която достига цялото творение (1.1.3). Той е свещен, божествен звук, израз на вътрешната вибрационна структура на битието.

В *Чхандогя упанишад* се прави съпоставяне между речта, *прана* (диханието) и свещеното пеене на Ом (1.1.5). Ом участва и в космическата битка между боговете (*деви*) и демоните (*асури*), като боговете я използват, за да постигнат победа (1.2). Това подчертава необходимостта да се медитира, почита и изпълнява Ом (3.6). В упанишадата се съветва, ако някой посреща изгрева на Слънцето, да пее като мантра Ом и да медитира върху него. Чрез това той ще прогони мрака и страха и ще стане безсмъртен, подобно на боговете (3.1, 4.5). В *Чхандогя упанишад* се казва още, че Ом е самото Слънце (5.1); същото твърдение се среща и в *Майтраяни упанишад* (6.3).

Други Упанишади

В *Катха упанишад* (1.2.15–17) се подчертава централната роля на свещената сричка Ом:

Сричката, която звучи от всички *Веди*,
от всички практики *тапас*.
Като търсят нея, стават ученици.
За теб произнасям тази сричка кратко.
Това е Ом.

Тъкмо тази сричка е *брахман*.
Тъкмо тази сричка е върховното.
Тъкмо тази сричка, който знае,
се сдобива с каквото пожелае.

Тази основа е най-доброто.

Тази основа е върховното.
Тази основа, който знае,
се възнася в света на *брахман*.

(Упанишади 2018: 101)

Ом символизира цялата мъдрост на Ведите, събрани в една сричка, звук и мантра. Тази сричка олицетворява всички духовни постижения, натрупани чрез *тапас*, аскетичните упражнения и усилия. Ом е висшата цел, която мотивира човека да стане *брахмачаря*, духовен ученик, посветил се на въздържание в живота. Познанието и осъществяването, свързани с Ом, представляват върховната цел за всеки, който желае да следва духовната мъдрост, която ще го отведе до света на Брахман. Това е така, защото според *Упанишадите* Ом изявява самия Брахман – абсолютната, безусловна реалност.

В Упанишадите медитацията и познанието на Ом заемат централно място, а тяхното влияние се разпространява и в по-късните духовни традиции. Ом е най-важната основа и най-добрата опора, която човек може да има в процеса на медитация, съзерцание и философско размишление. Тя е най-фундаменталната, най-значимата мантра, с която ученикът трябва да работи не само през целия си живот, но и в мига на смъртта си, и дори отвъд него, защото според индийската философия Ом е най-висшият път към Брахман. В този смисъл, в *Мундака упанишад* се казва: „Звукът Ом е лъкът, стрелата е атман, а целта е наречена брахман“ (2.2.4) (*Упанишади* 2018: 148). В *Тайттирия упанишад* също се утвърждава: „Ом е Брахман. Всичко е Ом“ (1.8.1).

В *Майтраяни упанишад* е отделена цяла глава за значението на Ом (шеста прапатака). Там се подчертава, че праната и Слънцето трябва да бъдат почитани чрез Ом (6.2). Ом има пряка връзка с *акаша*, със светлината на Слънцето, с Атман и с Брахман (6.3). Ом е идентифицирано със самото Слънце и чрез медитиране върху него се достига до самата същност на Слънцето и се постига сливане с нея (6.3). Чрез Ом се осъществява връзката между индивидуалния дух и Божествения дух. В същата упанишада Ом е описан като Дървото на живота (*ашватха*), чиито клони са петте елемента – етерът, огънят, въздухът, водата и земята (6.4).

В *Майтраяни упанишад* (6.5) Ом е описан и чрез множество триади, които формират тялото на Аза посредством трите му съставни звука А, У и М. Така Ом символизира човешкия пол в мъжки, женски и среден род; трите стихии – Агни (огън), Ваю (въздух) и Адитя (Слънце); трите божества – Брахма, Рудра (Шива) и Вишну; свещените ритуални огънове – гархапатья, дакшинагни и ахавания; трите Веди на знанието – Ригведа, Самаведа и Яджурведа; трите думи и свята на сътворението – *бхур* (земя), *бхува* (въздух) и *свар* (небе); трите времена – минало, настояще и бъдеще; трите източника на топлина – дъх, огън и Слънце; трите сили на растежа – храна, вода и Луна; трите части на съзнанието – интелект, ум и разум; както и трите вида дъх – *прана*, *апана* и *вяна*.

Екакшара упанишад е една от най-кратките Упанишади, съдържаща общо тринадесет стиха, и се счита също за изцяло посветена на Ом, подобно на *Мандукя упанишад*. В нея присъства цялостното учение за Ом, както е представено в основните Упанишади, и се говори за „едната сричка“ (*екакшара*) Ом, която символизира върховенството на Абсолюта – непреходния, вечен и божествен Първи принцип на битието.

Ом в Бхагавад Гита

В *Бхагавад Гита* свещената сричка Ом се споменава само на няколко места, в които основно се отъждествява с фигурата на Кришна, без да бъде предмет на задълбочено тълкуване или систематично философско разглеждане, както в Упанишадите. Това се дължи на специфичния поетико-философски стил на *Бхагавад Гита*, както и на обстоятелството, че Ом не заема централно място сред основните тематични и доктринални акценти в нея.

В *Бхагавад Гита* Кришна неколкостранно заявява своята пряка идентичност с Ом: „Аз съм... сричката Ом във всички Веди“ (7.8), „Аз съм... свещената сричка Ом“ (9.17) (Edgerton 1944: 73, 91) и др. Подобни твърдения заявяват необходимостта Ом да бъде задълбочено разбран сам по себе си, но и във връзка с фигурата на Кришна, както е представена тя в свещените индийски източници.

В този контекст, отношението между Кришна и Брахман е фундаментално по значение и ключово за разбирането на по-дълбоките пластове на индийската мъдрост. Ом се явява едновременно божественият елемент, който свързва Кришна и Брахман в неделимо единство, и мантрата, чрез която се достига до тяхната трансцендентна същност. В осма глава на *Бхагавад Гита* (8.12, 13) е представена йогийска практика, в която Ом е средство за постигане на духовна реализация:

„Всички порти на тялото са затворени, умът е задържан в сърцето, жизнената сила е фиксирана в главата, пребивавайки в концентрация чрез йога. Този, който произнася единствената сричка Аум, която е Брахман, мислейки за Мен, докато напуска тялото, достига най-висшата цел“ (Edgerton 1944: 83)

Осма глава заема особено място в *Бхагавад Гита* и се отличава със своя дълбок, дори езотеричен характер. В нея могат да се открият съществени тематични и концептуални паралели с *Прашна упанишад*. В тази глава се разглеждат въпросите за напускането и отделянето на душата от тялото и пътят на индивидуалното съзнание в момента на смъртта. Това е проблематика, която заема централно място в индийската духовна традиция. В този контекст текстът предлага медитативни насоки, свързани с правилната употреба на съзнанието и ролята на Ом като средство за постигане на освобождение (*мокша*).

По такъв начин в *Бхагавад Гита* звукът Ом се явява мантра, която присъства в техниките за излизане извън тялото. Нейните вибрации подпомагат трансцендирането на съзнанието и улесняват освобождаването на душата (*линга шарира*) от физическото тяло както по време на медитация, така и в момента на смъртта. Душата обаче остава съзнателна, жива и единна, затова Шанкара, коментирайки тези стихове от осма глава на *Бхагавад Гита*, отбелязва: „Идеята е, че напускането на тялото допуска единствено отказ от тялото, а не разрушаване на Аза“ (Шанкара 1996: 176). Следвайки духовните напътствия, съзнанието остава будно, съзнателно и разбиращо в момента на отделяне от тялото и след това.

В седемнадесета глава на *Бхагавад Гита* се въвежда мантрата Ом *Тат Сат*, която има важно значение във философската система на Адвайта Веданта. Един от възможните преводи на тази мантра е „Ом, това е истинската реалност“. Чрез нея се обозначава Брахман, като всяка от трите санскритски думи на мантрата олицетворява различен аспект на Божественото (*Бхагавад Гита*, 17.23). Ом представлява обобщеното понятие за върховенството на Абсолюта; *Тат* символизира неизменния същностен принцип на Божественото, присъстващ във всички неща; а *Сат* е истинското битие и съществуване. Шри Ауробиндо (1872–1950) коментира Ом *Тат Сат* по следния начин: „Тат, „това“, означава Абсолюта. Сат означава върховното и универсално съществуване в неговата първопричина. Ом е символът на тройния Брахман – гледания навън, вътрешния или субтилния, и свръхсъзнателния каузален Пуруша“ (Aurobindo 1997: 491).

* * *

Философското наследство на Упанишадите и *Бхагавад Гита* за свещената сричка Ом оказва дълбоко влияние върху редица индийски мислители и философи, който я тълкуват, интерпретират и осъществяват практически. Техните усилия са насочени към изясняване на нейното философско значение, онтологически статус и практическа употреба, като по този начин се разширява и задълбочава концептуалният хоризонт на разбирането на Ом.

Упанишадите, заедно с *Бхагавад Гита*, разкриват философските и мистичните основания на учението за Ом, докато по-късните и модерните индийски мислители развиват тези идеи в по-систематизирана и практически ориентирана форма. Те предлагат и конкретни насоки за употребата на свещената мантра в редица медитативни и дихателни практики, стремейки се да адаптират древните практики на Веданта и Йога за съвременния човек. В този контекст ще бъдат разгледани възгледите за Ом на Шанкара (VIII–IX в.), ключов представител на класическата Адвайта Веданта, както и на Свами Вивекананда (1863–1902) и Свами Шивананда (1887–1963), които играят съществена роля в модерната рецепция и философска интерпретация на Ом.

Шанкара за Ом

Шанкара (VIII–IX в.) отдава голямо значение на Ом, основавайки своите идеи върху ведическото познание на Упанишадите и *Бхагавад Гита*. В основата на своите коментари той подчертава преди всичко единството на Ом и Брахман, както и необходимостта от медитиране върху свещената сричка. Ом се явява посредник, чрез който се осъществява тъждеството между Атман и Брахман, като по този начин свързва индивидуалното и универсалното. На Шанкара се приписва и авторството на химна, посветен на Ом, *Омкара смарана стотра*.

В своите коментари към Упанишадите Шанкара описва Ом като звуков принцип, който синтезира и съдържа в себе си всички звукове, и като изначалната дума, от която произлизат всички останали. Това е също името, чрез което всички съществуващи обекти получават своето собствено наименование и битие. В този смисъл Ом се оказва най-висшата дума и най-висшето име, които могат да съществуват. Въпреки това за Шанкара самият Брахман остава трансцендентен спрямо езика и не може да бъде напълно назован с която и да е дума или име (*Мандукя упанишад бхашя*, III.36, Sankaracarya 2000: 143).

Шанкара утвърждава, че Ом е едновременно нисшият и висшият Брахман (*Мандукя упанишад бхашя*, I. 26, Sankaracarya 2000: 58). Постигането му се осъществява чрез *турия*, четвъртото състояние на съзнанието, което представлява чистото, абсолютно съзнание. Именно чрез *турия* се преминава отвъд имената и формите, отвъд крайното отрицание на емпиричния, феноменален свят, и се достига до недвуалната природа на Брахман, осъществима и постижима чрез медитация върху Ом (*Мандукя упанишад бхашя*, I. 23, Sankaracarya 2000: 55).

Следвайки учението на *Мандукя упанишад* и това на своя предшественик Гаудапада, Шанкара подчертава необходимостта от неизменно насочването на ума към Ом чрез медитация, мантруване (*джана*) или философско размишление, което ще отведе практикуващия отвъд страха и тъгата, т.е. отвъд емоционалните обвързаности и чувствата, към крайната цел – Върховната Реалност (*Мандукя упанишад бхашя*, I. 25, 28, Sankaracarya 2000: 58–60). Ом е този вътрешен инструмент, който, ако бъде използван правилно като обект на съсредоточено съзерцание, може да разкрие най-висшата форма на знание, която е познанието на Брахман.

Ом може да бъде използван и при медитацията върху чистото Себе Атман, което представлява основна духовна практика в Адвайта Веданта на Шанкара. Той подчертава значението на съсредоточаването върху Ом като символ на универсалния Аз: „Винаги медитирай върху чистия Аз, върху всеобхватния Принцип като Аум – Азът, който като земна дига защитава всичко установено (като касти, социален ред и др.) и който, недокоснат от деня и нощта, е във всички посоки – хоризонтални, нагоре и надолу – и който, свободен от нещастие, е от природата на вечното Съзнание“ (Upadeshasahasri, XVII.76, 77, Sankarachara 1949: 213).

Тълкуването на този пасаж е, че Азът, символизиран от Ом, се намира отвъд времето и пространството, над кастите и социалните структури. Макар да допуска тяхното съществуване, той остава независим от техните ограничения, незасегнат от дуалността на щастието и нещастията. Медитирането върху Атман и Ом представлява съзерцание върху универсалния, всеобхватен принцип на битието, който е онтологически предзададен и иманентно свързан с Брахман, Вечното, Безкрайно Съзнание [10].

Свами Вивекананда за Ом

Свами Вивекананда (1863–1902) не оставя самостоятелно съчинение, посветено на Ом, но в книгата *Раджа йога* се съдържат едни от най-съществените негови тълкувания на свещената сричка. Книгата се състои от негови лекции върху раджа йога, както и от коментари върху *Йога сутра* на Патанджали. В лекциите към раджа йога Вивекананда разглежда Ом от гледна точка на практическото му приложение в дихателните упражнения от пранаяма, докато в коментарите към *Йога сутра* акцентира върху философската същина на сричката.

Значението на Ом е основополагащо за *Йога сутра* на Патанджали, в която се твърди, че Ом е звуковото изражение на Ишвара (I.27). Ишвара изразява Брахман, но в неговия личностен, Сагуна аспект, формиран от качества и атрибути. Звуковият символ, с който може да бъде изразен Ишвара, е Ом. Вивекананда пояснява: „Ишвара е най-висшето проявление на Абсолютната реалност, или с други думи – най-висшето тълкуване на Абсолюта, на което е способен човешкият ум“ (Вивекананда 2008а: 20).

За Вивекананда Ом обобщава и съдържа в себе си всички думи. Ом е универсалният символ, представляващ всички останали символи (Вивекананда 2008b: 152, 153). В коментара си към стиха на Патанджали „Неговата проявяваща дума е Ом“ (*Йога сутра*, I.27, Вивекананда 2008b: 151), Вивекананда разглежда подробно звуковата структура на Ом и стига до следното заключение: „Ом представя целия феномен на произвеждането на звуци. Като такъв, той трябва да бъде естественият символ, матрицата на всички различни звуци. Той означава целия диапазон и възможностите за всички думи, които могат да бъдат образувани“ (Вивекананда 2008b: 153). В този смисъл Ом функционира като метафизичен принцип, но и като звукова и езикова конституента, т.е. субстрат и същностен принцип, който структурира основни антропологични и когнитивни признаци. Той е едновременно първичен звук и прадума, чрез която възниква и се развива човешкият език. Но освен това Ом е и върховен звуков символ; той е най-висшият звук и най-висшата дума, чрез които човешкото съзнание може да изрази Божественото.

В книгата *Бхакти Йога* Вивекананда заявява: „От тази най-святата от всички свети думи, майката на всички имена и форми, вечният Ом, е създадена цялата вселена“ (Вивекананда 2008а: 54). Така Ом символизира *спхота* – древна концепция, която Вивекананда доразвива философски. Той пояснява: „Във вселената Брахма – Хираниягарбха, Космическият Махат – първо се е проявил като име, а след това като форма, т.е. като тази вселена. По-точно казано, цялата изразена сетивна вселена е

формата, зад която стои вечното неизразимо *спхота*, проявяващо се като Логос или Дума. Тази вечна *спхота*, основният вечен материал на всички идеи или имена, е силата, чрез която Бог създава вселената. [...] За *спхота* има една дума като един възможен символ и това е *Ом*“ (Вивекананда 2008a: 54). Тук *Ом* символизира и акустично репрезентира метафизическия принцип на *спхота*, т.е. вечната потенция на смисъла и звука, чрез която невидимото става видимо, а неизразимото се проявява във форма. Така *Ом* се превръща в звуковия носител на творческата сила на Божественото – изначалното Слово, от което произлизат както името, така и формата, както идеята, така и сетивният свят.

В *Раджа Йога* Вивекананда разглежда и друго значение на *Ом*, като продължава своите разсъждения за свещената природа на сричката. Той подчертава нейния универсален и обединяващ характер: „*Ом* е в центъра на различните религиозни идеи в Индия. Всички религиозни идеи във *Ведите* са обединени около думата *Ом*. [...] Думата е била запазена през всички етапи от религиозното развитие на Индия и е означавала всички различни идеи за Бог. Монисти, дуалисти, моно-дуалисти, сепаратисти и дори атеисти използват *Ом*. Тази дума се е превърнала в единен символ на религиозното вдъхновение на голяма част от хората“ (Вивекананда 2008b: 153). *Ом* е представен като свещен символ, свързващ в единство различните религиозни идеи и концепции за Божественото. Независимо дали Бог се мисли като личностен, неличностен или безкраен Абсолют, *Ом* е обединяващ център за отделните религиозни и философски традиции, представи, интуиции и разбирания за Върховното Божество, наричано по един или друг начин от ученията, школите и мислителите не само в Индия, но и в целия свят. За Вивекананда *Ом* интегрира всички тези интерпретации: от строго монистични до дуалистични, от теистични до атеистични, и по този начин се утвърждава като универсален символ за всички различни значения и схващания за Бог (Вивекананда 2008b: 154).

В *Йога сутра* (I.28) се препоръчва *Ом* да бъде повтарян многократно като мантра (*джапа*) и да се медитира върху него (Вивекананда 2008b: 154). Вивекананда дава пример със *самскарите* – дълбоките впечатления, които се отпечатват в съзнанието (Вивекананда 2008b: 154, 155). Всички човешки действия, чувства и мисли оставят следи в духовното тяло, като някои са фини, други по-груби, някои са латентни, а други активни. Те създават характера и кармата на индивида, заедно с неговите страсти, желания и възжеления. Според Вивекананда това, което може да неутрализира влиянието на тези васани и самскари, както и да намали тяхното негативно въздействие, е медитацията, и по-конкретно – медитацията върху *Ом*. „*Медитацията* е едно от мощните средства за контрол върху издигането на тези големи вълни [*самскарите*]. Чрез медитация можете да накарате ума да укроти тези вълни и ако продължите с нея няколко дни, месеци или години, докато това се превърне в навик, докато започне да се случва въпреки вас, гневът и ненавистта [*страстите*] ще бъдат обуздани и поставени под контрол“ (Вивекананда 2008b: 185). *Самскарите* възпрепятстват както медитативната концентрация, така и моралното поведение в ежедневието. Колкото по-редовно се практикува повтарянето и медитирането върху *Ом*, толкова по-съзнателен и вътрешно уравновесен става човек, а препятствията започват да се преодоляват. Затова Вивекананда твърди: „*Първата проява на това повтаряне и мислене за Ом* ще бъде, че способността да се самонаблюдаваме ще се засилва все повече и всички умствени и физически пречки ще започнат да изчезват“ (Вивекананда 2008b: 155).

В *Йога сутра* Патанджали изброява девет основни пречки (*антарая*), произтичащи от натрупаните *самскари*, които възпрепятстват постигането на *самадхи*. Те включват: болест, умствена слабост, съмнение, лекомислие, леност, забавление,

заблуждение, духовна нищета и волева слабост (*Йога сутра*, I.30). Към тях Патанджали добавя още: тъга, душевна болка, треперене на тялото и неритмично дишане (*Йога сутра*, I.31, Вивекананда 2008b: 155–157). Практикуването на мантрата Ом чрез повтаряне и медитация е посочено като мощно средство, с помощта на което съзнанието може постепенно да се очисти от всички *антарая*, *васани*, *самскар* и *клеши*, т.е. от дълбоко вкоренените склонности, желания и страсти, които пречат на усъвършенстването на човешката душа по пътя ѝ към *самадхи* и *мокша*.

В своите лекции, включени в *Раджа йога*, Вивекананда подробно обяснява същността на практиката по повтаряне и медитиране върху мантрата Ом. Теоретичните основания за това са разгледани в коментарите към *Йога сутра*, които разгледахме по-горе, докато практическите напътствия са описани в пета глава, посветена на дихателните техники от *пранаяма* и овладяването на психичната енергия *прана*. Дихателните упражнения са основен компонент в Йога и представляват неотделима част от ежедневните практически дейности на всеки йогин. Вивекананда препоръчва употребата на мантрата Ом при отброяването на фазите на дишане: вдишване (*пурака*), издишване (*речака*) и задържане на въздуха (*кумбхака*) (Вивекананда 2008b: 75). Той дава подробни насоки и пояснения относно техниката и смисъла на тези упражнения, чиято най-висша цел е събуждането на *кундалини* и активирането на седемте основни енергийни центъра (*чакри*) в човешкото тяло (Вивекананда 2008b: 74–80). По такъв начин, според Вивекананда, мантрата Ом се разкрива както като философски символ, така и като практическо средство, чрез което дишането и съзнанието се сливат в едно единно цяло по пътя към вътрешната трансформация на душата.

Свами Шивананда за Ом

Един от индийските мислители, в чието творчество и духовна практика свещената сричка Ом заема централно място, е Свами Шивананда Сарасвати (1887–1963). През 1941 г. той публикува съчинението *Медитация върху Ом и Мандукя упанишад*, в което представя систематизирано своите концепции за философското, психологическото и практическото значение на Ом в контекста на Адвайта Веданта и Йога. В този труд свещената сричка е анализирана от много различни страни, като паралелно с това е представено и подробно тълкуване на *Мандукя упанишад*. Книгата включва също така и духовни песни от Шивананда, посветени на Ом, в които той изразява своето духовно и мистично преклонение пред мантрата.

Според Шивананда Ом трябва да заема централно място в духовната практика (*садхана*) на ученика. Той подчертава, че повтарянето, пеенето и медитирането върху Ом е най-важната и съществена част от практическите упражнения във Веданта (Sivananda 2012: 25). С тази своя позиция той се стреми да утвърди Ом като водещ принцип в духовния живот на практикуващите Йога и Веданта. Затова Шивананда, особено чрез своя ученик Свами Вишнудевананда (1927–1993), който отива в САЩ през 1957 г., има значителна роля за популяризирането на мантрата Ом на Запад, след влиянието на Свами Вивекананда (1863–1902) и Парамаханса Йогананда (1893–1952) от първата половина на XX век.

За Шивананда Ом не е просто една от многото свещени мантри, използвани в ежедневните практики, нито една от различните възможности за постигане на духовно усъвършенстване, а най-висшият, ефективен и сигурен способ за това (Sivananda 2012: 25, 26). „Целта, която писанията постоянно възхваляват, за която говорят всички аскетични дела и заради която човек води живот на безбрачие, тази цел е Ом“, пише той (Sivananda 1987: 27).

Шивананда изтъква, следвайки *Мандукя упанишад*: „Състоянието на турия, Брахман, Атман и Ом са едно“ (Sivananda 2012: 25). В този кратък, но съдържателен

пасаж той отъждествява Божествения Абсолют (Брахман), висшия Аз (Атман), трансцендентното състояние на съзнанието (*турия*) и свещената мантра (Ом) – тези четири основополагащи концепции в индийската мисловна традиция. Според него тези понятия са дълбоко свързани едно с друго и представляват онтологично, същностно единство.

Шивананда изтъква, че Ом обединява в себе си цялата същност на Ведите, както се посочва в *Майтраяни упанишад* (6.5) и в *Катха упанишад* (1.2.15). Той пише още: „Ом е думата на силата. Тя е свещеният символ на Брахман или Бог. Всички езици и звуци са произлезли от Ом. Целият свят е произлязъл от Ом... Ом е безкрайност. Ом е вечност. Ом е безсмъртие. Ом е Сат-чит-ананда (съществуване, съзнание и абсолютно блаженство). Ом е пранава или думата на славата. Това е мистична дума, истинската същност на всички учения. Ом е тайната на тайните. Тя е източникът на всяка сила“ (Sivananda 1987: 27). Шивананда дори прави аналогия с Новия завет (Йоан 1:1): „В началото беше Словото; Словото беше у Бога; Словото беше Бог. Това е Ом“ (Sivananda 1987: 27).

В практическо отношение Шивананда изтъква още: „Стремящите се, които следват пътя на Веданта, повтарят мислено Ом винаги с *bhava* [вътрешно свещено отношение] и чувство, и се наслаждават на върховно блаженство чрез тази мистична практика“ (Sivananda 2012: 25). Така, по отношение на чувството, Ом води до ананда – върховното блаженство, присъщо за бхакти йога. А по отношение на мисълта и осъзнаването Шивананда пише: „Медитацията върху Ом с *bhava* и разбирането на нейното значение води до осъществяване на *Brahma-jnana* [богопознание]“ (Sivananda 2012: 26). В този случай, чрез познаването на Ом се постига *chit*, върховното съзнание. Това е методът на джняна йога.

„Отново и отново възпявайте славата на Ом – пише Шивананда. – Съсредоточете сърцето, ума и душата си в музиката на Ом. Изпълнявайте всичко като обожание на свещената Пранава [Ом]“ (Sivananda 2012: 25). В този пасаж Шивананда изтъква, че практикуващият трябва да обединява всичките си духовни сили – ума, сърцето и волята, във вибрациите на Ом по време на нейното изпълнение. Всеки път, когато изпълнява мантрата, той трябва да влага себе си в нея. По този начин ще може да черпи от нейните енергии за своето духовно развитие. Така възниква двупосочен процес: от една страна, външното произнасяне и изпяване на Ом, идващо от дълбините на душата, а от друга, вътрешното духовно обновление на самия практикуващ. В този смисъл Ом ще се реализира едновременно навън и навътре, в първия случай – идвайки от душата на пеещия, а във втория – от самото естество на мантрата, която според Шивананда има божествен произход.

Медитирането върху Ом е основна духовна практика за Шивананда. Той пише: „Този, който медитира върху Ом, става духовно динамо. Той излъчва радост, мир и сила към тези, които влизат в контакт с него. Той изпълва света с духовни вибрации. Той се превръща в канал за потока от духовна сила или божествена енергия. Той познава връзката между Вселената и човека, между човека и човека, между човека и Брахман. Той вижда Аза във всички същества и в крайна сметка всички същества в Аза. Цялата мистерия на сътворението и загадката на тази Вселена му се разкриват като плод от амалаки в неговата ръка. Той става духовен герой на духовното бойно поле, който е спечелил лаврите на познанието за Аза, чрез победа над ума и сетивата, които са враговете на знанието и мира“ (Sivananda 2012: 58).

Шивананда открива и по-мистична страна в Ом: „Има една тайнствена неразбираема сила в Ом. Тази сила разкъсва булото на незнанието и води стремящия се към Бога“ (Sivananda 1987: 30). Той допълва: „Този символ е надарен с окултни сили от най-висше естество (Sivananda 2012: 25). Това разкрива, че Шивананда вижда в Ом

съдържание, което е отвъд езиковите и ментални способности за обяснение. Тази трансцендентна сила на Ом работи в едно метафизично поле, което според него може да бъде постигнато чрез усилието и отдадеността на медитацията. Затова той препоръчва различни медитативни техники, свързани с Ом (Sivananda 1987: 37, 90; Sivananda 2011: 171; Sivananda 2012: 63; и др.).

За Шивананда Ом е най-важната мантра, която трябва да се използва в дихателните упражнения от *пранаяма*, особено при дишането с мантра (*сагарбха пранаяма*). В своите книги той неизменно препоръчва употребата на Ом като най-ефективната мантра. Шивананда описва множество техники и методи за дихателни упражнения, като подчертава, че крайната цел на тези практики е овладяването и контролирането на *прана* (жизнената енергия), пречистването на *надите* (енергийните канали), събуждането на *кундалини*, постигането на *сидхи* (вътрешни духовни сили), и накрая – реализирането на *самадхи* (състоянието на върховно съзнание).

В своето основно съчинение, посветено на дихателните упражнения *Науката пранаяма* (1935), Шивананда предлага богато символично тълкуване на трите букви на Ом (Аум), като ги съотнася към три ведически богини. „*Седейки в падмасана (поза лотос), човек трябва да медитира, фокусиран в пространството пред носа си, където Дева Гаятри, момиче с червено лице, заобиколено от безброй лунни лъчи, седи на лебед (хамса) и държи в ръце жезъл. Тя е явен символ на буквата А. Видим символ на буквата У е Савитри, млада бяла жена, държаща в ръка диск и яздеца орел (Гаруда). Буквата М има за символ Сарасвати възрастна жена, яздеца бивол и държаща в ръцете си тризъбец*“ (Шивананда 2015: 25). Тази образна и наситена визуална символика насочва вниманието на практикуващия към сакралното измерение на звука и може да послужи като мощно средство за концентрация и извисяване на съзнанието в практиките на *пранаяма* (дишане) и *дхяна* (медитация). Чрез обединяването на звук, образ и дихание, според Шивананда се улеснява издигането на съзнанието към по-висшите състояния на духовна реализация.

На много места Шивананда съветва: „*Медитирайте върху тази единствена сричка – върховната светлина или пранавата Ом, източник на трите букви: А, У и М*“ (Шивананда 2015: 64). Медитирайки върху трите свещени звука и следвайки конкретните указания, практикуващият може да пречисти *надите* (енергийните канали) в тялото. Според едно от основните напътствия на Шивананда, първо се вдиша въздух през лявата ноздра (*Ида*), в продължение на 16 секунди (*матри*), като през това време вниманието се съсредоточава върху звука А. След това въздухът се задържа за 64 секунди, докато съзнанието се концентрира върху звука У. Накрая се издишва през дясната ноздра (*Пингала*) в продължение на 32 секунди, съпроводено с медитиране върху М (Шивананда 2015: 25, 61, 64 и 121).

Друг метод за дишане с Ом, който Шивананда предлага, включва използването само на двете букви на сричката. По време на вдишването мислено се повтаря звукът О, а при издишването – звукът М (Sivananda 2012: 55). Това упражнение може да се изпълнява и по време на ходене, като се диша ритмично по време на стъпване с левия и десния крак. Същото упражнение може да се направи и с цялата сричка Ом, като при вдишване, задържане и издишване се повтаря мислено Ом (Шивананда 2015, с. 70).

Обединявайки философските тълкувания и практическите измерения на Ом, в своите съчинения Шивананда представя свещената сричка като сакрална мантра, символизираща живия духовен принцип и източник за вътрешна духовна трансформация.

Заклучение

Класическата и модерната индийска философия разглеждат Ом като свещена сричка, в която се синтезират звук, символ и слово, изразяващи божествената природа на абсолютната реалност Брахман. За Упанишадите, *Бхагавад Гита* и философите Шанкара, Свами Вивекананда и Свами Шивананда Ом представлява многопластов метафизичен принцип, който обединява и репрезентира едновременно три върховни нива на съществуване: първо, най-висшата трансцендентна същност, изразяваща крайната онтологична реалност; второ, най-сублимираната и извисена до краен предел човешка природа; и трето, най-висшата форма на човешка дейност, реализирана в духовната практика – медитацията и съзерцанието на Ом.

Тази всеобхватност в метафизичната природа на Ом разкрива свещената функция на сричката като посредник между емпиричното и трансцендентното, между сетивното и свръхсетивното, между относителното и абсолютното, между субективното и обективното, между индивидуалното и универсалното измерение на битието. Чрез Ом се осъществява реализацията на Брахман както на онтологично равнище, така и в практическия и екзистенциален опит на човека. Тази онтогносеологическа функция на свещената сричка се проектира и върху самата структура на човешкото съществуване, което се оказва онтологически валидно и автентично единствено доколкото е проникнато от вибрацията и същностния смисъл на Ом. По този начин Ом се манифестира като сакрално, божествено слово и реален духовно-практически метод за постигане на единството между индивидуалния субект и Абсолюта.

В този смисъл за индийската традиция Ом обединява в себе си Бога, света и човека, т.е. Абсолюта, феноменалния космос и индивидуалното съзнание. Макар и проявяващи се различно, те се оказват тъждествени в същността си модуси на една и съща върховна реалност. Ом синтезира в себе си едновременно Брахман и Атман, както и пълното единство на сат-чит-ананда – битието, съзнанието и блаженството. Така най-върховното, висшето и божественото в индийската философия, като архипринцип на онтологичното, гносеологичното и екзистенциалното измерение на битието, е въплътено в свещената сричка Ом (Аум) – звука на Абсолюта.

Бележки

1. Милена Братоева пише за *Мандукя упанишад*: „Религиозно-философската традиция в Индия обаче ѝ придава изключителна значимост, синтезирана по следния начин в един средновековен образец от комплекса на Упанишадите – „Муктика Упанишад“: „За [постигането] на абсолютното освобождение от желаетелите да се освободят е достатъчна единствено и само Мандукя Упанишад“ (Братоева 2022: 359).

2. *Мандукя упанишад*, 1. Авторски превод, по английските преводи на Свами Шивананда и Патрик Оливъл (вж. литературата). Преводът на Милена Братоева: „ОМ! – Тази сричка е това цялото. [Следва] нейното подробно представяне: което е било, е и ще бъде, всичко това е именно ОМ. И което е отвъд трите измерения на времето, то също е ОМ“ (Упанишади 2018: 169).

3. Авторски превод, по английските преводи на Свами Шивананда и Патрик Оливъл (вж. литературата). Преводът на Милена Братоева: „А това цялото е брахман. Този атман е брахман“ (Упанишади 2018: 169).

4. Четирите състояния на съзнанието са разгледани в *Гаудапада карика*, в коментара на Шанкара към *Мандукя упанишад* и в *Брахма сутра бхашя*, във *Веданта-сара* на Садананда и в много други текстове от класическата и модерната ведантическа традиция. Гергана Русева пише: „В *Мандукя упанишад* звуковете на свещената сричка ОМ (АУМ) се отъждествяват последователно с миналото, настоящото, бъдещето, а цялата сричка – с брахман отвъд времето; със състоянията на будност, сънуване,

спането без сън и четвъртото (*caturtha, turiya*) – осъзнаването на атман (отново отвъд времето и ставането). От тези хомологии и от хомологията атман = брахман времето и безвремието се разглеждат като аспекти на атман (субекта) и съзнанието, като безвремието е свойство на най-дълбокото осъзнаване“ (Русева 2023b: 86–87). Антоанета Николова пише за турия: „На това четвърто ниво субектът и обектът са едно, Атман и Брахман са неразличими. Това ниво винаги е в дълбочината на всяко проявление. То е истинската същност на всяко битие“ (Николова 2024: 73).

5. Вж. повече при Братоева 2022: 359–362.

6. Повече за ведическите представи за пътуването на душата след смъртта виж при Русева 2023a: 51–88.

7. Подобна идея е отразена в *Бхагавад Гита*, 9.25.

8. Подобна аналогия, но между Кришна и Ведите се среща в *Бхагавад Гита*, 9.17.

9. Авторски превод, по английските преводи на Макс Мюлер и Сарвепали Радхакришнан (вж. литературата).

10. Повече за Ом от Шанкара може да се намери в *Sankara on Enlightenment* 2004: 167–187.

Литература/References

Братоева, Милена. 2022. *Светлина – видение – просветление: митология, ритуали и религиозно-философски идеи във Ведите*. София: Изток-Запад.

Вивекананда, Свами. 2008a. *Бхакти Йога*. София: Шамбала.

Вивекананда, Свами. 2008b. *Раджа Йога*. София: Шамбала.

Николова, Антоанета. 2024. *Западът среща Изтока: В търсене на собствената идентичност*. София: Изток-Запад.

Русева, Гергана. 2023a. *Да вкусиш от най-сладкия плод на безсмъртието. Идеи за смъртта, пътя към отвъдното и съня в Древна Индия*. София: Изток-Запад.

Русева, Гергана. 2023b. *Напред към миналото, назад към бъдещето. Идеи за времето в Древна Индия*. София: Изток-Запад.

Упанишади. 2018. София: Изток-Запад.

Шанкара. 1992. *Брахма сутра бхашия*. Плевен: Евразия-Абагар.

Шанкара. 1996. *Божествената Йога (Бхагавадгита-бхашия)*. София: Евразия.

Шивананда Сарасвати, Свами. 2015. *Науката пранаяма*. София: Омни.

Aurobindo, Sri. 1997. *Essays on the Gita*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram Trust.

Chinmayananda, Swami. 1984. *Discourses on Mandukya Upanishad and Gaudapada's Karika*. Bombay: Central Chinmaya Mission Trust.

Edgerton, Franklin. 1944. *The Bhagavad Gita*. Delhi: Motilal Banarsodass.

Krishnananda, Swami. 1996. *The Mandukya Upanishad: An Exposition*. Rishikesh: The Divine Life Society.

Muller, Max. 1879. *The Upanishads*, vol. I. Oxford.

Radhakrishnan, Sarvepalli. 1953. *The Principal Upanisads*. London.

Sankara on Enlightenment. 2004. London: Shanti Sadan.

Sankaracharya, Sri. 1949. *Upadeshasahasri*. Sri Ramakrishna Math.

Sankaracarya. 2000. *Mandukya Upanishad with the Commentary of Sankaracarya*. Calcutta: Advaita Ashrama.

Sivananda, Swami. 1987. *Fourteen Lessons on Raja Yoga*. Rishikesh: The Divine Life Trust Society.

Sivananda, Swami. 2011. *Concentration and Meditation*. Rishikesh: The Divine Life Trust Society.

Sivananda, Swami. 2012. *Meditation on Om and Mandukya Upanishad*. Rishikesh: The Divine Life Trust Society.